

Simona Semenič **Pepelka**

Težave s Pepelko

Ivana Djilas

Spet malo drugačna Pepelka

Zakaj v gledališču nikoli ne vidimo pravljice v izvorni obliki, take, kot je? Zakaj se nam dogaja, da gledališče po svoje interpretira zgodbe? Vsakič je malo drugače. Kako naj to razložimo otrokom? Pripravimo jih na pravljico, jo preberemo, jim zbudimo pričakovanja in potem v gledališču vidimo nekaj drugega. Kaj pa, če otroci ne bi poznali pravljice od prej, bi jih gledališče naučilo popolnoma napačno pravljico?

Katera Pepelka je prava? Tista z roza krinolino, miškami in bučo iz Disneyja, tista z drevesom na grobu umrle mame, vejico, golobom in vilo bratov Grimm ali tista v verzih Roalda Dahla s preprostim fantom, ki kuha marmelado? Ena mora biti »original«. Ena mora biti prva.

Ta navidezno preprosti problem originala v sebi skriva niz zelo resnih vprašanj in odločitev: Kaj hočemo od gledališča in umetnosti za otroke? Ali je dovolj samo estetsko doživetje ali si od gledališča za otroke želimo še kaj drugega? Ali umetnost uči? Ali mora biti gledališče zvesto originalu? Kaj je v naši kulturi »zaželeno« in kaj tradicionalno velja za original? Kaj je interpretacija? Kako daleč gre lahko umetniška svoboda?

»Original«

To slednje je verjetno vprašanje samega bistva gledališča. Posebnost gledališča je, da se dejansko dogaja pred našimi očmi. Pepelka ni na plesu v nekem abstraktnem času in prostoru »v starih časih«, ampak ta trenutek, zdaj. Ko ugasnejo luči, ne vidimo obledele gledališke zavese ne črno pobarvanega prostora na drugi strani istega prostora in od veliko ponovitev obrabljenih kostumov, ampak sta pred nami pravi dvor in plesna dvorana v vsem svojem blišču. Manjši so otroci, manjša je njihova zmožnost ustvarjanja distance. Za štiri- in petletnika, ki še ni do konca usvojil koncepta časa, je »to je bilo včasih« in »srečno do konca življenja« popolna abstrakcija, to, kar se dogaja pred njim, pa je živo kot življenje. To je moč gledališča. Ampak tudi čustva in strahovi so enako živi, in to nosi s seboj odgovornost gledališča.

In ker se pravljice na odru dogajajo zdaj, je v naravi gledališča, da jih prebere in premisli v sedanjem trenutku, v našem času. Da jih interpretira, približa, postavlja v današnji koncept. To ne pomeni nujno, da jih posodobi in da izgubijo pravljичnost, pomembna je vsebina. Ta mora biti interpretirana glede na izkušnje današnjih otrok in mora govoriti o svetu, ki jih obdaja, pa čeprav pripovedujemo o kraljih in gradovih.

Težko rečemo, da je to kakorkoli drugače od same narave pravljic. Ljudske pravljice so nastajale dolgo časa in pripovedovalci so jih spreminjali v duhu časa in vrednot, ki so jih predstavljali. Kaj je potem »original«? Tisto, kar je prvič zapisano? Tisto, kar je lokalno, ljudsko? Tisto, kar je zadnje napisano in nam je najbližje? Kar so nam pripovedovali, ko smo bili majhni? Tisto, kar je najbolj razširjeno v filmih in risankah? Obstaja kar 1200 različic

pravljice o Pepelki, poznajo jo v skoraj vseh kulturah, tudi v slovenskem ljudskem izročilu. Celo moške različice Pepelke.

Otrok, ki je star štiri ali pet let, pa bo prvič slišal ali videl le eno. Kako jo izbrati? Odločitev, katero izvirno zgodbo bomo izbrali, je že nekakšen kreativni proces. Odvisen je od tega, kaj želimo povedati, katera vprašanja odpreti in kakšno je naše mnenje o njih. Stvari niso več preproste. Svoboda, ki jo imamo, nam je prinesla tudi precej osebne odgovornosti in dela. Celo izbor pravljice je postal naloga. Žal v življenju ni vrhovne avtoritete, ki bi nam povedala, kako naj živimo, in tako tudi ni najbolj prave pravljice. To je odločitev, ki bo vplivala na to, kako bomo sodelovali v procesu odraščanja naših otrok. Sliši se precej usodno, pa vendarle se pogovarjamo samo o Pepelki.

Premislek o vlogi umetnosti

In če je gledališče del te zgodbe, je dolžno premisliti o vseh učinkih, ki jih ima. Ogled otroške predstave skoraj nikoli ni samo estetsko doživetje, vedno je v igri še kaj drugega, in to je po navadi povezano z vzgojo in učenjem. Ampak ali si zares želimo, da nam z gledališkega odra začnejo predavati in nas poučevati?

Ko režiram za odrasle, se pogovarjam s sebi enakimi, ljudmi, ki so se sami odločili in prišli v gledališče, se na to morda pripravili, o tem kaj prebrali, mogoče so zgodbo poznali že prej. Zgodbo, oziroma kaj jim želimo povedati, bodo razumeli, se z njo strinjali ali ne. To je dialog enakovrednih. Ko delam za otroke, pa je nekoliko drugače. Otroci ne izbirajo vsebin, ki jih bodo gledali, sami. Nimajo še razvite kritične distance, da bi rekli »ne strinjam se«, ali »tega režiserja nikoli več ne bom gledal«, ali »v to gledališče ne grem več«. Tako je moj položaj, ko delam za otroke, precej drugačen.

Vendar ali mi to daje pravico, da predavam in vsiljujem svoje videnje sveta? Ali če se vprašamo drugače: ali se smem skriti za »originalom« in ponuditi lepe podobe sveta, v katerih »dobro premaga zlo«?

Pomislite, katere teme odpira Pepelkina zgodba

- Ali bomo danes res brez premisleka prenašali vzorec deklice, ki je mila, lepa in pridna, se ne postavi zase in je zato nagrajena (edina od vseh takih) s tem, da se poroči z princem?
- Kaj je narobe s Pepelkinim očetom in kje je, ko se vse to dogaja?
- Zakaj je delo kaznen?
- Ali je v nekem trenutku dovolj, da dobro premaga zlo? Kaj pa potem?

Moj občutek sveta pravi, da lahko ponudim Pepelki/deklicam še kako drugo možnost kot samo to, da se od odsotnega in nezainteresiranega očeta preseli k princu. In tudi princem/dečkom še kako drugo možnost, kot da se morajo naključno poročiti z lepotico ... Pa očetu vsaj možnost, da je dejaven v svojem življenju. In če v kaj, verjamem v to, da je delo nekaj, kar nas uresničuje kot kreativna bitja, naj bo plačano ali naj bo to delo doma. Delo vsekakor ni kaznen. Če kaj znaš, imaš moč, da vplivaš na svoje življenje. No, ali imaš vsaj več možnosti. Kar se dobrega in zla tiče, pa se mi ne zdi slabo, da dobro zmaguje, čeprav to v življenju ni nujno res, je pa treba premisliti, kaj predstavljamo kot dobro. Kaj je tisto, za kar si pravzaprav želimo, da bi zmagalo?

Zato sem se od vseh različic zgodbe odločila za Roalda Dahla kot izhodišče. Ta gospod je že pred mano razmisлил o tem in namesto poroke s princem, ki samovoljno seka glave, ponudil naslednjo rešitev:

*»Pepelka reče: 'Draga moja vila,
če smem. Bom malo bolj pazila.
Dovolj mi princev je, denarja,
okusila sem srd vladarja.
Želim si skromnega in zvestega možaka,
a takih ni. Boš našla korenjaka?'
Še preden četrtna ure je minila,
Pepelka se je z zalim dečkom poročila,
s preprostim tipom, ki kahal je marmelado,
tako okusno, da si jedel jo z naslodo.
Njun dom odmeval je od smeha. Brez skrbi
živela sta do konca svojih dni.«¹*

Roald Dahl

Tokrat pa taka Pepelka

In tako, inspirirana z Dahlom, se tudi naša Pepelka ne poroči z narcisoidnim princem (ki je kljub vsem mojim poskusom, da predimenzioniram njegovo plehkost in razvajenost, še zmerom vsem najljubši lik). Očeta smo nekoliko rehabilitirali in njegovo nezainteresiranost opravičili z nizom nesporazumov. Vsakič, ko se poskuša vključiti v dogajanje doma, ga mačeha in sestra pretentajo, da misli, da je Pepelka razvajena, nevzgojena in potrebna trde roke. Naš največji poseg pri tej predstavi je, da smo razvili del zgodbe, v katerem je Pepelka kaznovana. In namesto miši in ptičev dodali v kuhinjo ljudi, ki delajo, imajo radi svoje delo in so dobri v tem. Kuharja, ki jo navdihne, da tudi sama poskusi kuhati in se kaj naučiti. Na koncu se naša Pepelka sploh ne poroči. Saj je še skoraj otrok. Preprosto je tortico s prijateljem, ki ga je spoznala v kuhinji in ji je celo malo všeč, in on je malo zaljubljen v njo, ampak na resno zvezo in poroko bo treba še kar nekaj časa počakati. V nekaterih stvareh danes nismo enako hitri kot v drugih. Izbira partnerja in poroka sta pač ena od njih.

Saj vem, rekli boste, da kompliciram. Ampak svet okrog nas se neustavljivo spreminja. In svet, v katerem bodo živeli, ustvarjali in se poročali naši petletniki, je vsaj še 20 let

¹ Roald Dahl, *Odvratne rime*, prepesnil Milan Dekleva, Založba Mladinska knjiga 1995 (str. 6)

daleč. Kako jih bomo pripravili na svet, za katerega še sami ne vemo, kakšen bo? In kako si bomo pri tem delu razdelili vloge? Svojo vlogo pri tem, ko delam predstavo, vidim kot odpiranje vprašanj. Poskrbim, da vam gledališče »naredi zmedo«, pokaže druge možnosti, odpre teme za naprej. Po tem pa imate vi/starši/vzgojitelji/učitelji še več dela, da na vse to odgovorite – glede na vaša prepričanja in videnje sveta. Tako meni ostane pravica do mojega videnja sveta, ki ga ne vsiljujem kot končno resnico. Vi pa se lahko z mano strinjate ali ne. Lahko berete »original«, ki ga izberete, pa čeprav je Disneyjev.

To, kako težko je premikati stereotipe in kako zgodaj jih že privzgojimo, naj vam ponazorim s pogovorom po eni od predstav:

Punčka (pet let): Ampak Pepelka se poroči s princem!

Vzgojiteljica: To je malo drugačna Pepelka.

Punčka 2 (pet let): Samo vi ne veste, ona se po tem na skrivaj poroči s princem!

Vzgojiteljica: ...

Priznam, lažje je biti umetnik.

Tri tisočletja motiva Pepelke

Milena Mileva Blažič

Pepelka obstaja v mnogih različicah, najbolj znana pa je tista, ki sta jo zapisala brata Jacob in Wilhelm Grimm (1812). Kot je zapisano v Oleneberškem rokopisu, ki je prvi ohranjeni dokument Grimmovih pravljic, sta pravljico sedemkrat popravila. V mednarodnem katalogu Grimmovih pravljic KHM (*Kinder und Hausmärchen*) je *Pepelka* z originalnim nemškim naslovom *Aschenputtel* zapisana pod številko KHM 21.

Motiv *Pepelke* je prisoten v vseh kulturah in na vseh celinah, ker je nadčasoven, univerzalen in večkulturn. Osnovna oz. Grimmova različica pripoveduje o smrti dobre matere, poroki očeta z zlobno mačeho in njenih hudobnih hčerkah. Na koncu se dobra, skromna, lepa, umazana in zaničevana deklica (nosilka dobrih lastnosti) s pomočjo pravljичnih pomočnikov (dobra vila, drevo, ptički ...) poroči z belim, bogatim in lepim princem, mačeha in njeni grdi, leni, izbirčni in sebični hčerki pa sta kaznovani. Pravljичni nauk te zgodbe je, da dobro premaga zlo.

Motiv, katerega glavno jedro ostaja obutev, se je v treh tisočletjih, kolikor sega njegova pisna zgodovina, prenašal po antropološki, indoevropski in migracijski poti in se je spreminjal vse do današnjega najbolj znanega pojmovanja – zapostavljene deklice, hčerke, ženske.

Zgodovina pravljice sega celo v antiko (*Dorica, Deklica z rdečimi copati, Rodopis, Asenata in Jozef, Mit o Io, Lai de Fresne, Shen Yen ...*), znana je tudi kitajska različica *Shen Yen* iz 10. stoletja. Nam najbližji sta *Pepelka* iz zbirke otroških pravljič Charlesa Perraulta (*Oslovska koža*, 1697) in bratov Grimm (*Pepelka, Kosmatinka*; 1810).

Sodobna mladinska književnost motiv *Pepelke* razlaga kot pravljico, ki govori o dozorevanju in iskanju identitete. Prvi slovenski prevod z naslovom *Pepelka: krasna pravljica v zabavo in pouk ljubej mladini* je izšel leta 1879. Ena izmed prvih slovenskih različic je tudi *Pepeljuharica*, ki pa je le delno povezana z osnovnim motivom. Znana je tudi redka, a zanimiva verzija *Pepelko*, kjer je glavni junak deček.

Osnovni motiv *Pepelke* ima par tisoč pisnih variant, od ljudskih, avtorskih do subverzivnih (rimana pesnitev Roalda Dahla iz *Odvratnih rim*), navdihoval pa je tudi številne skladatelje klasične glasbe (opera G. Rossinija in balet Sergeja Prokofjeva) ter avtorje številnih filmov, risank in tudi reklam.

Nove različice *Pepelke* so mnogokrat prilagojene tudi različnim kulturam (npr. indijanska *Pepelka* želi čevlje/obleko iz lune, vetra in zvezd ...) in osnovnemu motivu odpirajo nove razsežnosti (nepravilno življenje v reklamah, trgovinah s čevlji).

Grimmovo *Pepelko* je rahločutno upodobila slovenska ilustratorka in letošnja Prešernova nagrajenka Alenka Sottler, ki je za slikanico prejela več nagrad: zlato jabolko v Bratislavi, Levstikovo nagrado in nagrado za najlepšo slovensko knjigo (2007) ter številne svetovne nagrade.

Motiv *Pepelke* v priredbi Lutkovnega gledališča Ljubljana prispeva k nadaljnjemu življenju pravljič, ki krožijo v smeri urinega kazalca – od svilne do jantarne poti.

Izhodišča za pogovor po ogledu predstave

- Pozorno preberite pravljico Pepelka J. in W. Grimma. V čem se pravljica razlikuje od predstave? Vas konec mogoče bolj spominja na sodobno različico v rimah nemškega pisatelja Roalda Dahla, ki je z naslovom *Odvrtné rime* izšla pri Mladinski knjigi? Pogovarjate se o različnih Pepelkah in o času, ko so bile napisane.
- Pravljica o Pepelki je navdihnila tudi druge pravljice. V marsičem ji je podobna pravljica *Mačeha in pastorka* iz slovenske ljudske zakladnice. Poiščite pravljico v knjigi Babica pripoveduje (pravljice je zbrala Kristina Brenkova), ki je leta 1999 izšla pri Mladinski knjigi, in si jo preberite. Pogovarjate se o podobnostih.
- Pogovarjajte se o zgodbi predstave, ki ste si jo ogledali. Pogovarjajte se o tem, ali se je zdela otrokom zgodba resnična. Jih je kaj v zgodbi presenetilo? Jih je kaj razžalostilo, nasmejalo ali prestrašilo? Jih je presenetil konec? Kaj se jim je v zgodbi zdelo najbolj zanimivo? Bi kaj spremenili? Kateri lik se jim je zdel najbolj zanimiv?

- Pogovarjajte se o različnih pojmi, kot so marljivost, milina, lepota, ustrežljivost ...

Je delo v kuhinji v resnici kazen?

Otroci naj si izmislijo, kaj kaj se zgodi s posameznimi junaki (Pepelka, Kuhar, Princ, Mačeha ...) čez deset let. Bi bilo kaj drugače, če bi se Pepelka poročila s Princem? Kako čez deset let živita hudobni sestri?

- Pogovarjate se o scenografiji v predstavi. Kje se je zgodba dogajala? Kako je scenografka Ajda upodobila kuhinjo, dvor, vrt pred materinim grobom? Scenografko so navdihnile neskončne stopnice nizozemskega umetnika M. C. Escherja. Na spletni strani (<http://www.mcescher.com/?s=relativity>) raziščite njegovo delo. Otroke spodbujajte, da spregovorijo o tem, kakšno scenografijo bi za Pepelko ustvarili oni.

- Na spletni strani Lutkovnega gledališča Ljubljana si pogledajte kratek video, kako so nastali kostumi za predstavo. So kaj posebnega? Kaj se jim je pri oblačilih zdelo najbolj zanimivo? Črno-bele kombinacije je navdihnili OP ART oz. optična umetnost, ki je zaznamovala 50. in 60. leta prejšnjega stoletja. Za to obdobje so značilne preproste oblike in barve, urejene v nekakšnem matematičnem zaporedju. Imate tudi vi občutek, da se te oblike gibljejo, če jih nekaj časa opazujemo? Eden izmed glavnih predstavnikov optične umetnosti je tudi M. C. Escher, najbolj znana pa je Bridget Riley. Njena dela poiščite na spletu. Pri likovni umetnosti tudi vi postanite OP ART umetniki.

Otroke spodbudite, naj tudi oni postanejo kostumografi –izberejo naj si svojega junaka in narišejo njegov kostum.

- V kakšna oblačila je odela Pepelko letošnja Prešernova nagrajenka, akademska slikarka in ilustratorica Alenka Sottler? Za ilustracije slikanice je prejela več nagrad: zlato jabolko v Bratislavi, Levstikovo nagrado in nagrado za najlepšo slovensko knjigo. Prelistajte slikanico in se pogovarjate o njenih ilustracijah.

- Pravljičica o *Pepelki* je navdihnili tudi številne skladatelje klasične glasbe. Najbolj znana sta prav gotovo balet Sergeja Prokofjeva in Rossinijeva opera. Poiščite ju na spletu in jima prisluhnite.

Kakšna je bila glasba v predstavi? Je bila glasba pomemben del zgodbe ali je bila zgolj v ozadju in je ustvarjala vzdušje prizorov?